
MIDDELEEUWSE HERPETOLOGIE

DEEL 3: HIER ENDT DIE TALE INT GHEMENE

Door: Marcel van der Voort, Heerbaan 14, 5721 LS Asten.

Inhoud: Inleiding - Hier endt die tale int ghemene - Literatuur.

INLEIDING.

Voor het laatste gedeelte van de algemene inleiding van zijn *Der Naturen Bloeme* heeft Van Maerlant de huzarenstukjes van de middeleeuwse slangen bewaard. We krijgen via hem informatie over slangen die hij verkregen heeft van kopstukken als Jacobus van Vitry, Isidorus van Sevilla en Ambrosius.

Deze laatste auteur was bisschop van Milaan in de vierde eeuw; hij is auteur van vooral zedekundige en stichtelijke boeken, o.a. over de zes schepingsdagen. Jacobus van Vitry (ca. 1165-1240) was in zijn tijd een groot prediker en schreef *Historia Oriëntalis*, een werk over de geschiedenis, geografie en natuur van het Heilige Land. Isidorus van Sevilla tenslotte, leefde van ca. 565-636: voltooide in 620 zijn *Etymologieën*, een encyclopedie die alle gebieden van de toenmalige wetenschap beslaat. Dit compilatiewerk stond in de Middeleeuwen in hoog aanzien en was van groot belang als bron van kennis omtrent de wetenschap der oudheid (Burger, 1989).

Het lijkt merkwaardig dat zoveel clericale auteurs als bron gefunctioneerd hebben, maar dat hangt onder meer samen met de opvatting, dat in de natuur niets voorkomt waar God de hand niet in heeft gehad. Je zou de natuur dan ook als één groot godsbewijs

---

kunnen zien. Vandaar dat het menigmaal religieuze auteurs zijn die uitspraken doen op gebieden waar hun bevoegdheid niet per definitie van vaststaat. Vandaar ook dat in (in onze gedeconfessionaliseerde ogen) a-religieuze werken toch zoveel religieuze allusies kunnen bevatten.

HIER ENDT DIE TALE INT GHEMENE.

*"Ysidorus seghet, diet weet,
60 Ende Jacob, dat serpente sijn heet:
Bedi hebben si clene ghewout
Nachtes ende als die tijt es cout."
(vss 59-62)*

Volgens Isidorus en Jacobus, zijn slangen heet; dat is voor hen, en dus ook voor Van Maerlant, de verklaring voor het feit, dat ze 's nachts en als het koud weer is, maar weinig kracht bezitten, niet veel kunnen ("clene ghewout").

*"Over waer spreectmen, dat tserpent vliet
Daert den mensche naect siet."
(vss 63-64)*

De middeleeuwse mens moet in zijn blootje geen opwekkende verschijning zijn geweest, want men nam in die tijd voor "over waer" aan, dat een slang wegvluchtte, als zij een naakte mens zag. Een naakte mens herinnerde een slang aan de tijd voor de zondeval, toen de slang de mens nog niet van zijn onsterfelijkheid had beroofd (Burger, 1989).

*65 Ambrosis spreect voer waerheit nu,
Dat des menschen nuchteren spu
Die serpenten sterven doet:
Dus draghet elc anders doet."
(vss 65-68)*

Aan Ambrosius ontleent Van Maerlant het gegeven, dat het "nuchtere speeksel" van een mens een slang laat sterven. Bijgevolg draagt de een de dood van de ander in zich, namelijk een slang het gif waarmee de mens gedood kan worden, en de mens zijn nuchtere speeksel dat dodelijk is voor de slang.

*"Siet dat serpent hem in die noet,
70 Ic mach u segghen wat dat doet:
Alt lijf wortet in den slach,
Op dat thovet ondraghen mach.
Es hem thovet ghesont bleven,
Dan behoutet wel dat leven."
(vss 69-74)*

Een slang die zichzelf in gevaar ziet, doet het volgende: zij verweert zich met haar hele lichaam, opdat haar kop gespaard blijft. Want, als er met haar hoofd niets gebeurd is, dan blijft ze in leven.

*75 "Als et wille int water sijn,
Spuwetet uut sijn venijn;
Alst ute comet so neemtet weder
Sijn venijn, daert leide neder.
Verliestet sijn venijn oec mede,
80 Et doet hem ter selver stede."
(vss. 75-80)*

Een kostelijk fabeltje hierboven: als een slang in het water wil zijn, spuwt ze haar gif uit. Dat gif neemt ze weer op van de plek waar ze het heeft neergelegd, als ze eruit komt. Dat moet telkens een hachelijk moment zijn geweest voor een Middeleeuwse slang, want, als ze het gif niet terugvond, stierf ze ter plekke.

"Langhe leven mach tserpent,

---

*Want alst hem veroudert kent,
Vastet ende wort magher dan,
So ruumpt sijn vel dattet heeft an,
85 So cruupt doer een nauw gat,
Daer et hem of mach stropen dat,
Ende verniewet sine joeghet."*
(vss 81-87)

In de tijd van Van Maerlant had men de volgende opvatting over het vervellen van slangen: de slang kan lang leven, want als zij zich ouder voelt worden, gaat ze vasten en wordt mager. Dan wordt het vel dat ze "aan" heeft ruimer en kan ze er vervolgens door een nauw gat uitkruipen en het afstropen. Zo wordt haar jeugd vernieuwd.

*"Hier toe helpt hem des venekel doeghet;
Ende als hem die oghen gaen ute,
90 Verniewetse an die rute.
Goede roeke es hem quat,
Want hi tserpent verslaet."*
(vss 88-92)

Het "hier toe" uit vers 88, verwijst naar vers 87: iets wat bij het verjeugdigen helpt behalve het vervellen, zegt Van Maerlant, is de venkel. "Utegaen" in vers 89 komt in mijn Middelnederlandsch Handwoordenboek niet voor in een betekenis die hier toepasselijk is. Ik zou het hier willen vertalen met "slechter worden". De vertaling van vers 89 wordt dan: "En als zijn ogen slechter worden,"; bedoeld lijkt te zijn het troebel worden van de ogen als de slang moet vervellen. Welnu, als een slang troebele ogen heeft, bestrijdt ze dat met wijnruit (een middel dat we verderop nog eens tegen zullen komen). Hier wordt andermaal expliciet gewezen op het feit, dat slangen niet uitsluitend carnivoor zouden zijn. In vers 21 van zijn algemene inleiding heeft Van Maerlant daarop al eerder gewezen. Verder heeft een slang te vrezen voor aangena-

---

me geuren, want die zijn dodelijk voor hen.

*"Hier endt die tale int ghemene:
Nu hoert van elken allene,
95 Teerst in A, daerna in B,
Na dordine van den A. b. c."
(vss 93-96)*

Van Maerlant besluit zijn algemene inleiding. Hij kondigt aan de afzonderlijke soorten te behandelen in de volgorde van het alfabet. Van die volgorde zal ik in successieve afleveringen verder kond doen.

LITERATUUR.

Burger, P. Persoonlijke brief 20 mei 1989. Van deze neerlandicus verschijnt september 1989: Jacob van Maerlant, *Het boek der Natuur*. Samenstelling en vertaling Peter Burger. Uitgeverij Querido, Amsterdam 1989. Dank zij de heer Burger kunt u geen getuige zijn van aperte fouten in de Middelnederlandse vertaling van een eerdere versie van dit artikel. Ook voor de volgende bijdragen ben ik veel informatie verschuldigd aan de heer Burger.

Maerlant, J. van, *Der Naturen Bloeme*.
Ed. dr. Eelco Verwijs, 1878. Ongewijzigde herdruk 1980.